

Eva Amundsdotter
Att framkalla och förändra ordningen. Aktionsorienterad genusforskning för jämställda organisationer
 Gestalthusets förlag 2010

1

Hur kan normer om genus framkallas och förändras? Det är den övergripande forskningsfrågan i Eva Amundsdotters avhandling *Att framkalla och förändra ordningen* från 2009, utgiven på Gestalthusets Förlag 2010. Sammanhanget där Amundsdotter undersöker frågan är fem regionala nätverksgrupper som samlats kring jämställdhetsprojekt under perioden 1999-2007. De erfarenheter hon och deltagarna gör bidrar till att Amundsdotter utvecklar en processmodell för att framkalla, mobilisera inför förändring, samt förändra ordningen. I framkallningsfasen, som syftar till att synlig- och medvetandegöra normer om genus i deltagarnas liv och organisationer, visar Amundsdotter att teori om genus, förändring och normer inte enbart fungerar som en utgångspunkt och ledstång för reflektion, analys och diskussion, utan att teori också kan ha en avgörande betydelse för att erbjuda deltagarna nya handlingsalternativ. Genom att öka medvetenheten om hur genus och normer görs i olika situationer ges exempel på hur andra handlingsalternativ identifieras och väljs. Genom mobiliseringsfasen aktualiseras vikten av målformuleringsarbetet för förändringen, med utgångspunkt i de kunskaper om genus och/i organisationen som den första fasen genererat. I förändringsfasen tas initiativ till handlingar för förändringar.

Nätverksgrupperna framstår som viktiga arenor för gemensamt lärande om hur genus görs och i flera av nätverksgrupperna görs den pedagogiska poängen att också deltagarnas handlingar analyseras och diskuteras med utgångspunkt i teori om genus och förändring. Amundsdotter pekar upprepade gånger på styrkan i den kollektiva lärprocessen för att kunna framkalla och förändra ordningen, samt det centrala i att det finns en kritisk massa av personer som är engagerade i jämställdhetsarbetet. Detta är några av avhandlingens praktiska implikationer som bokens målgrupp (chefer, ledare och de som är intresserade av förändringsarbete med fokus på genus och jämställdhet) kan dra lärdom av. Avhandlingen ger därför intressanta och viktiga kunskapsbidrag till alla de jämställdhetsprojekt som pågår, och uppfordrar också till fortsatt arbete: ”Min forskning bekräftar ett klart och tydligt behov – att bråka vidare med en maktordning som skapar ojämställdhet.” (s. 238). De 25 olika organisationer som deltar i nätverksgrupperna representerar ett utsnitt av svenskt arbetsliv och här kan Amundsdotter visa att vi inte har, som många i dagens arbetsliv faktiskt tror, uppnått jämställdhet.

Förutom att bidra till ökad kunskap om jämställdhetsarbetet i organisationer, väcker också Amundsdotters text en rad frågor – som texter ju alltid gör. Jag väljer här att problematisera och kommentera några av dessa frågor, och lämnar några för diskussion i andra sammanhang.

Amundsdotter tar avstamp både i kön och klassbakgrund för att fånga in sina

egna centrala erfarenheter som hon tar med sig i in avhandlingsarbetet, erfarenheter som hon också relaterar till och som har relevans i hennes egen analys.

De genusvetenskapliga ramverken hon förhåller sig till i analysen och också använder sig av i nätverken känner vi igen från Yvonne Hirdmans genusystemteori (dvs en teori om en maktordning på systemnivå där könen hålls isär och där män som kategori överordnas), i kombination med Joan Ackers analytiska ingångar till hur genus görs i organisationer. På det sätt som Amundsdotter använder dessa genusvetenskapliga ramverk har de bäring på och är relevanta för avhandlingens empiriska material. Ackers modell har visat sig fungera både som pedagogiskt och analytiskt verktyg för att framkalla och ”bråka” med genusordningen även i andra sammanhang. Exempelvis används modellen i flera Vinnova-finansierade projekt, t.ex. inom TIGER-utlysningen (tillämpad genusforskning i starka FoI-miljöer).

Modellen har en styrka i att den sätter luppen på organisationer som centrala arenor för genus-görande, och att det som händer inom ramen för organisationer får konsekvenser också på individ- och samhällsnivå. Men när en teoribildning får ett sådant genomslag finns det anledning att reflektera kritiskt kring den. Riskeras (återigen) att en modell får teoretiskt monopol för vår förståelse av jämställdhet i organisationer? Ryms alla i jämställdhetsbegreppet? Kan jämställdhetsarbetet då utvecklas? Hur kan samtidens komplexa kunskap om genus, via exempelvis intersektionalitetsbegreppet, bidra till att

utveckla jämställdhetsarbete så att vi (jag menar alla) kan utveckla demokratiska organisationer och ett demokratiskt samhälle? Eller är det återigen bara ett uttryck för en naiv vit hegemonisk feminism att vilja tro att jämställdhet ska inkludera alla?

Vi känner igen de här frågorna från olika kritiska diskussioner om hur jämställdhetsbegreppet framställs både i teori och praktik och hur jämställdhetsarbete tar sig uttryck. Frågorna behöver inte enbart ses som frågor som behöver ställas till just Amundsdotters text, eller frågor som enbart hon kan se sig personligen manad att förhålla sig till eller formulera svar på. Det skulle lika gärna kunna vara frågor till mig själv och det forskningsfält jag själv placerar mig i som berör genus, ledning, organisering och arbetsliv, eller många andra inom det genusvetenskapliga fältet. Inte minst läsningen av Linköpingsredaktionens första nummer av Tgv (nr 1-2, 2010 tema vithet) manar till kritisk reflektion kring avhandlingens tema.

Amundsdotter lutar sig dock inte enbart mot de nämnda genusvetenskapliga teorierna. Styrkan i att kombinera flera teorier om och metodologiska utgångspunkter för studier av normer, förändring, genus, aktionsforskning, jämställdhet och organisationer framträder i avhandlingen – men det avkräver också läsaren ett visst tålamod då detta ska kombineras med ett omfattande empiriskt material. Författaren brottas själv med frågan om hur hon kan fånga och gestalta de processer hon deltagit i: ”Det har varit ett dilemma hur det som skapades i nätverksgruppernas

processer kan begreppliggöras.” (s. 235) Möjligen beror det också på att det är så många slags processer, som dessutom länkas till varandra, som ska beskrivas: individ-, organisations-, samhälls-, censur-, motstånds-, reflektions-, lärande-, framkallnings-, mobiliserings-, förändringsprocesser – för att nämna några av alla de processer som förekommer i texten. Beskrivningarna ger bitvis närvarokänsla och levande inblickar i de processer som pågår, men bitvis är det också ganska ytliga beskrivningar av skeenden där vi indirekt får ta del av processerna via författarens egen tolkning av situationen. Valet av empiriskt material kan ha haft betydelse för möjligheterna att skriva fram de processer som identifieras som centrala.

Huvuddelen av det empiriska materialet som används i avhandlingen är hämtat från nätverksgruppernas sammanlagt 77 träffar som Amundsdotter dokumenterat. Totalt deltog 80 personer (55 kvinnor och 25 män) från 25 olika organisationer i nätverksgrupperna. Det handlar alltså om ett gediget empiriskt material, men ett snävare urval (till exempel färre nätverksgrupper) hade kunnat skapa möjlighet för en mer konkret och kondenserad beskrivning och analys.

Mängden inblandade organisationer har medfört att förutsättningarna för arbetet i nätverksgrupperna har varierat kraftigt, därför blir resultatet med avseende på förändring av genusordningen väldigt olika. Sammantalet vet vi från avhandlingen att nätverksformen kan vara en effektiv form för kollektivt lärande och synliggörande av normer, och också frigörande

läroprocesser på individnivå. Men kan nätverksgrupperna verkligen bidra till förändring i sina hemmaorganisationer? Vad som egentligen händer i organisationerna och om jämställdhetsarbetet kan betraktas som hållbart får vi vissa inblickar i, och det ges indikationer på förändring. Men ska vi exempelvis nöja oss med att ett nytt, ”öppet och jämställt”, spelbolag skapas på en arbetsplats som (det främsta) resultatet av en jämställdhetsinsats? Från tidigare forskning om förändrings- och jämställdhetsarbete i organisationer vet vi att sidoorganiserade projektgrupper sällan har möjlighet att initiera genomgripande eller bestående förändring.

Därför undrar jag som läsare om det inte framför allt är framkallnings- och till viss del mobiliseringsprocesserna vi får ta del av? Amundsdotter konstaterar själv på flera ställen i avhandlingen att förändringen som åstadkoms i nätverksgrupperna är tydligast på individnivån, och då främst i termer av medvetandehöjning. Den springande punkten i allt förändringsarbete, inte minst då det gäller jämställdhet, verkar återkommande vara att verkligen åstadkomma förändringar i handlingstermer. En ökad medvetenhet leder inte per automatik till en förändrad praktik, som vi vet vid det här laget. Inte minst Amundsdotter hjälper oss att påminna oss om det.

Anna Fogelberg Eriksson

Universitetslektor i pedagogik
Linköpings universitet

Yvonne Hirdman
Den röda grevinnan.
En europeisk historia
 Ordfront Stockholm 2010

En dag bestämmer historikern Yvonne Hirdman sig för att hon skall skriva om sin mamma, Charlotte Hirdman (1906-1966). Hennes pappa är inte längre i livet och både hon själv och hennes syskon börjar bli gamla. Att det är ett personligt äventyr hon ger sin in i framgår tydligt i inledningen. Till en början förefaller det som att det inte finns mycket kvarlämnat material att bygga en berättelse på. Någon dagbok, ramsor från barndomen, egna minnen och lite brev, men författaren upptäcker så småningom att hon har betydligt fler källor att ösa ur. När hennes syskon har flyttat från landet har ”hemmadottern” – som hon själv kallar sig, tagit hand om åtskilliga papper som rör moderns liv. Det är skisser till romaner som hennes morfar skrivit, hennes mormors flickdagbok, samt många brev, lappar och fotografier.

Kanske var det ändå historikerns medvetna känsla för källmaterial som gjorde att Yvonne Hirdman tog hand om det spröda släktarkivet. Med fokus på sin familjs privata historia – på sin mors sida – utvidgar hon sitt källsökande via Internet och finner en mängd skildringar som ger ytterligare information om de miljöer och umgängeskretsar hennes mamma levde i. Till detta läggs hemliga akter om mammans liv som kommunist. Charlotte Hirdman och materialet runt henne sätts in i ett europeiskt historiskt perspektiv som lyfter den privata

historien in i politiska föränderliga skeenden under första hälften av 1900-talet.

Resultatet är en brokig, livlig och spännande bok som nu blir en del av genren biografisk historieskrivning. Förhoppningsvis kommer den att diskuteras på kurser, i artiklar och i verk av dem som väljer att skriva biografiskt. I Yvonne Hirdmans bok syns emellertid ingen teoretisk diskussion eller hänvisningar till fältet om vetenskapligt biografiskrivande, ett fält som har producerat intressanta texter om vad det innebär att ”att skriva människan”. Men det finns inte heller med i hennes bok om Alva Myrdal från 2006. Omedelbart framstår för mig två ingångar värda att resonera kring. Den första är hur man som författare får ihop det individuella livet med den politiska historien. Några som gjorde tvärtom i ett annat sammanhang är de danska historikerna Karin Lützen och Bente Rosenbeck i serien *Det europeiske hus*, då de skrev band 5, *Den moderne tid*, 1992. De använde sig kreativt av sina egna släktingar för att exemplifiera den historiska skildringen.

Att Yvonne Hirdman brottas med att få in tillräckligt mycket eller lite av den stora historien märks ut uttryck som ”Det är mycket historia nu. Lycklig det land som ingen historia har” (s 99) och ”Mer historia” (s 100). Den andra ingången handlar om att lägga det individuella livet tillräta när källmaterial saknas. I detta sammanhang är Helena Henschens bok ”I skuggan av ett brott”, 2004, viktig. Författaren berättar en nedtystad historia om våldsam död i den egna släkten och markerar tydligt att hon diktar där hon inte kan finna fakta. Hon har valt att skriva en sammanhängande

berättelse och står själv i skymundan bakom den.

Det gör däremot inte Yvonne Hirdman. I samma ögonblick som hon klart tar avstånd från att dikta sig en mamma väljer hon att själv träda in i texten med frågor, utrop och egna funderingar. Berättelsen bryts av med fantasier om vad som kunde ha hänt, med önskemål om hur livet borde ha varit – men som historiker är hon ytterst noga med att tala om när det sker och uppmanar läsaren strax att återvända till den berättelse som bygger på källmaterialet. På så sätt för Yvonne Hirdman en öppen dialog med läsaren och drar i hög grad nytta av sin hantverksskicklighet som historiker. Ändå blev jag irriterad i början av boken då jag fördes fram och tillbaka i tiden mellan besök hos eller besök av mostern Leni – den enda nära släkting på sin mors sida som fanns kvar för Yvonne Hirdman att knyta an till i sitt vuxna liv. Så småningom vande jag mig dock vid stilgreppet och skildringen grep tag i mig.

I boken lär Yvonne Hirdman känna sin mamma som flicka genom mormor Emilie och morfar Fritz. De driver en bokhandel i Bukovina, mellan Ryssland och Rumänien. Mormodern uthärdar många tunga påfrestningar, soldatinvasion under första världskriget, att sonen dör ung i tuberkulos, och att hennes man anklagas för övergrepp på barn. Historien om morfar Fritz uppenbaras genom mostern Lenis ord i början av 1990-talet och återkommer då och då genom boken. Var de egna döttrarna också berörda? Lenis ord vänds och vrids på och undras över, men naglas till slut fast i en undersökning på plats i

straffregistret. Charlotte försörjer sig under 1920-talet i Tyskland som kontorist och stenograf och lever ett frigjort kvinnoliv i jämförelse med gångna tiders kvinnor. Berättelsen fördjupas genom forskning om förändrade genusmönster.

I slutet av 1920-talet gifter Charlotte sig med greve Alexander Stenbock-Fermer – den röde greven – och dras alltmer till kommunistiska kretsar. Hon går med i Röda hjälpen, som partilös, och träffar en ny man som hon förälskar sig i, Heinrich Kurella. På grund av sina politiska aktiviteter flyr de till Zürich 1933 där de lever i exil i ett och ett halvt år. Heinrich far till Moskva och Charlotte reser efter. I Moskva stramas tyglarna åt, misstänksamheten är stor inom de egna partileden när en av ledarna i toppskiktet mördas. Heinrich Kurella arresteras och avrättas 1937. Charlotte får däremot ett pass och reser via Köpenhamn till Paris på ett uppdrag. Men vilket? Är hon spion och åt vem? Olika typer av källmaterial konsulteras och diskuteras källkritiskt i ett försök att lösa gåtan. I Frankrike, på konferenser bland intellektuella i Pontigny, får hon nya vänner och här träffar hon svensken Einar Hirdman och hon blir gravid. Hon utvisas 1940 till Sverige och möts av sin nya familj. Charlotte får tre barn, men har svårt att stå ut med barntvättar och hushållsarbete. Vill vara med där det händer något. Hon arbetar som tolk och reseledare i Europa. Barnen får vara sommarbarn i Småland. Charlotte Hirdman dör 1966 – efter att hon åter hade besökt Moskva.

Det är inte bara Yvonne Hirdman som lär känna sin mamma, läsaren får en berättelse av sällsamt slag. Inte minst i hur

dottern både frustrerat och leende upptäcker sin mammas liv. Skildringen av moderns umgängesliv i Berlin och sedan i de kommunistiska kretsarna utgör värdefulla läsoplevelser. Särskilt kring kommunismen kan Yvonne Hirdman tillföra mycket eftersom hennes avhandling handlar om det svenska kommunistpartiet. Har hon dragit nytta av sina tankar om genusordning? Det finns antydningar och indignerade utrop om bevarad genusstruktur men också om enskilda individers vägval i en ny generation. Som person är Charlotte hela tiden närvarande i boken, även om Yvonne Hirdman klagar över att hon försvinner i källmaterialet till förmån för männen. Hon är den som försörjer, den som träffar val om aborter, den som skapar kontakter, ofta i ett politiskt sammanhang.

Historikern Yvonne Hirdman stänger dörren till sin mammas liv efter att de tre barnen är födda i den nya familjen. Den stängs med orden att det som kommer efter är en annan historia. Det är troligen klokt, men jag längtar efter att läsa om Charlottes nya erfarenheter av att resa och verka i det krigsdrabbade Europa.

Layoutmässigt är det en välgjord bok. Det personliga bildmaterialet är stundom förtjusande och integreras ofta i berättelsen. De kronologiska kapitlen avslutas med en bild på Charlotte, från det att hon är liten flicka tills det att hon är fru och mamma i Sverige. Två kartor på insidorna av pärmarna, längst fram Europa 1914 och längst bak Europa 1923, visar en människas rörelse som ortnamn på föränderliga kartbilder. Ett sätt att lågmålt biografera en människa som punkter i en geografisk yta. Under

rubrikerna ”Händelser-platser-källor-litteratur” och ”Personer” får läsaren ytterligare faktakunskap om varifrån Yvonne Hirdman har hämtat bakgrundskunskap.

Det är en användbar biografi som personifierar politiskt engagemang i ett europeiskt sammanhang, och jag önskar att den också initierar mer forskning om enskilda människor och organisationer i samband med efterkrigsinternationalism i Europa.

Irene Andersson

Universitetslektor i historia
Läroutbildningen
Malmö högskola

Replik angående Eva-Maria Svenssons recension av *Är sex arbete* i TGV nr 2-3 2009

I sin recension av min avhandling identifierar Eva-Maria Svensson tre ”centrala problem”: dess perspektiv, dess tolkning och mina analysredskap, - aspekter som är så centrala att man skulle kunna tro att Svensson underkänner hela min forskningsinsats. Att så inte är fallet framgår inte av recensionen, men av det faktum att hon ingick i betygskommittén som har godkänt avhandlingen. Det är inte heller vetenskapliga skäl som ligger bakom Svenssons kritik, utan snarare politiska.

Är sex arbete? innehåller en genomgång av debatterna som har föregått sexköpslagen samt den tyska prostitutionslagen som ger sexsäljare rätt till A-kassa och pension. Frågan som leder framställningen är hur det kunde komma sig att Sverige och Tyskland vid ungefär samma tidpunkt valde så olika sätt att lagstifta kring prostitution. Min idéhistoriska studie visar bland annat att svenska och tyska lagstiftare har blivit inspirerade av olika feministiska traditioner. Väl medveten om att det inte finns någon neutral punkt varifrån forskaren med oförvillad blick kan göra sina analyser (*Är sex arbete?* s. 30.), har jag försökt att beskriva ländernas politiska strategier så förutsättningslöst som möjligt. Denna strävan är en förutsättning för att förstå ländernas politik utifrån deras respektive villkor.

Svensson delar inte denna bedömning när hon kritiserar att avhandlingen saknar ”en feministisk maktanalys där prostitutionen som praktik och institution och dess koppling till den heterosexuella normen synliggörs.” För henne är det problematiskt när prostitutionsforskning inte använder sig av maktperspektivet som sexköpslagen bygger på. Hela hennes kritik grundas i denna uppfattning.

I min avhandling kritiserar jag att nästan all tidigare svensk prostitutionsforskning har utgått från ett könsmachtsteoretiskt avståndstagande från prostitution. Detta då förhållningssättet har tydliga begränsningar, vilket Svenssons recension väl illustrerar.

Könsmachtsteoretiska forskare som Svensson utgår ofta från att prostitutionsforskningen kan delas in i två läger: man kan ha ett korrekt feministiskt perspektiv och betrakta prostitution som kvinnoexploatering, eller så kan man acceptera verksamheten. Detta gör att olika positioner klumpas ihop, som de många olika feministiska perspektiven, liksom försöken att hålla sig utanför ett politiskt ställningstagande. Detta visar sig när Svensson tillskriver mig en position hon kallar för ”sexarbetar-, sexradikal- eller sexliberal”. Att denna tillskrivelse är absurd framgår av att hon baserar den på avhandlingens titel (dvs. en fråga som kan besvaras med både ja och nej) och på fokuseringen på den säljande parten i de debatter jag beskriver.

Sammanblandningen av sexradikala och sexliberala perspektiv leder till att Svensson felaktigt påstår att det kritiska förhållningssättet i mina analyser av den svenska politiken saknas i genomgången av den tyska. I själva verket visar jag hur det feministiska och sexradikala maktperspektivet hos tyska 70-talsfeminister omformulerades till sexliberala argument utan explicit feministisk hänsyn under 90-talet. De förra krävde bl.a. bättre positioner för alla kvinnor - även i sängen - och välkomnade pengarna i prostitutionen som bevis på att manscentrerade samlag är ett arbete och ingen njutning för kvinnorna.

Det specifika feministiska perspektiv Svensson efterfrågar gör henne blind för den feministiska strävan som trots allt finns bakom den tyska politiken. Den leder henne också till direkt felaktiga slutsatser: hon menar att skillnaderna mellan ländernas prostitutionspolitik har att göra med att man i Sverige, men inte i Tyskland, har "en tro på att en sexualitet i båda parterns intresse är möjligt."

I min avhandling har jag beskrivit den svenska prostitutionsdebatten som hegemonisk. Svenssons recension läser jag som exempel på att också prostitutionsforskningen är ett ideologiskt fält där det i Sverige är viktigt att ställa sig på den rådande politikens sida. Politiska hänsynstaganden värderas högre än vetenskapliga försök att beskriva det politiska maktspelet.

FD Susanne Dodillet

Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet

Genmäle angående replik till recensionen av *År sex arbete*?

Susanne Dodillet menar att min kritik av hennes avhandling har politiska skäl. Hon påstår att "(p)olitiska hänsynstaganden värderas högre än vetenskapliga försök att beskriva det politiska maktspelet". Men min kritik handlar inte om vad författaren bör tycka eller inte tycka utan om hur forskningsuppgiften är genomförd. Kritiken handlar om huruvida hon når upp till sin ambition att *beskriva* en kontroversiell fråga med tydliga och motstridiga ideologiska dimensioner förutsättningslöst. Kritiken handlar vidare om vilka redskap som valts för *analysen* och vilka konsekvenser dessa val får för slutsatserna.

Dodillet och jag verkar vara överens om att det "inte finns någon neutral punkt varifrån forskaren med oförvillad blick kan göra sina analyser". Jag menar att inte heller *beskrivningen* kan göras utifrån en neutral punkt. En beskrivning av något görs alltid utifrån det forskande subjektets urval, avgränsning och tolkning.

Att begränsa ambitionen till att beskriva ländernas politiska strategier *så förutsättningslöst som möjligt* är därför rimligt. Med en sådan uttalad ambition borde det följa en medvetenhet om att val alltid är subjektiva och en öppenhet för att diskutera vilka val som gjorts. Här har vi olika uppfattning. Jag menar att det är allvarligt att en viktig kunskapsgrund för den svenska förståelsen av sexköp saknas. Dodillet har missat att kunskapsgrunden för det svenska sexköpsförbudet snarare var teorin om genussystemet än radikalfeminismen. Genussystemet antogs (av en borgerlig regering) som kunskapsgrund för jämställdhetspolitiken genom prop. 1993/94:147 *Delad makt delat ansvar*.

Jag anser att de analysredskap hon använder inte är speciellt väl lämpade för att analysera de två olika debatterna på ett rättvist sätt. Den liberala autonomiprincipen som enligt Dodillet kännetecknar den tyska debatten får stå som just värdenneutral, medan den svenska debatten blir den värderande i enlighet med en kommunitär princip. Som jag skriver i min anmälan menar jag att om en maktanalys gjorts hade de två olika ländernas debatt faktiskt kunnat karaktäriseras tvärtom. Det finns just när det gäller könsrelationer en stark autonomiprincip i det svenska samhället medan det i det tyska finns en stark kommunitär prägel. Detta missar Dodillet.

Till slut, påståendet att jag missar att se den feministiska strävan bakom tysk politik är märkligt. Är inte hela avhandlingen ett uttryck för att det finns många olika ideologiska varianter under beteckningen feminism? Feminism kan vara så mycket och härbärgera såväl uppfattningar om sex som vara, som ett arbete och som ett uttryck för en ojämsälld maktrelation. Därmed finns det en feministisk strävan bakom såväl tysk som svensk politik. Avhandlingen handlar väl om att se bakom denna gemensamma etikett?

Eva-Maria Svensson

Professor, Handelshögskolan i Göteborg